
HAGYOMÁNYOS KORMÁNYZÁS - ELEKTRONIKUS KORMÁNYZÁS

PESTI SÁNDOR

Mérhető-e a kormányzati teljesítmény?¹

Elmélkedések a kormányzati teljesítmények operacionalizálhatóságáról és a társadalomtudományok tudományjellegéről

Ebben a tanulmányban két – véleményem szerint legalábbis –, egymással összefüggő kérdéssel kívánok foglalkozni. Az egyik kérdés, hogy mennyiben ítélné meg egy adott kormányzat teljesítménye, hogy az „jól”, avagy „rosszul” teljesített, akár globálisan, akár egyes részterületeken. Mégpedig nem a politikai, nem is a kritikai értelmiségi vagy a mindennapi gondolkodás, hanem a tudományos gondolkodás logikája alapján. Azt nagyon jól tudjuk, hogy a politikusnak, a publicistának, a közügyek iránt érdeklődő laikusnak saját értékrendje, hite, előítéletei, érdekei stb. alapján mindig határozott véleménye van az éppen regnáló kormányok politikai teljesítményéről, és ez így is van rendjén. A minket foglalkoztató probléma azonban az, hogy a valóságot, az igazságot kutató, az igaz/hamis bináris kód mentén orientálódó tudomány, a maga klasszikus, leginkább a természettudományoknál fellelhető értelmében milyen választ tud adni, egyáltalán választ tud-e adni erre a kérdésre. Vannak-e a vonatkozó társadalomtudományoknak – beleértve természetesen a politikatudományt is – módszerei, eszközei a kormányzati teljesítmények operacionalizálására, hogyan és mennyiben verifikálhatóak ezek a kutatások, milyen mértékű konszenzus érhető el ezen eredmények elfogadottságát illetően az adott tudományterület szakmai elitjében?

A másik, ehhez szorosan kapcsolódó kérdés, hogy az ebből a szempontból releváns társadalomtudományok – politológia,

közgazdaságtan, kriminológia, alkotmányjog, oktatástudomány, médiászociológia stb. – mennyiben tekinthetők a fogalom hagyományos, természettudományos-matematikai értelmében tudományoknak.

A KORMÁNYZATI TELJESÍTMÉNYEK OPERACIONALIZÁLHATÓSÁGÁRÓL

Kezdjük vizsgálódásainkat az első kérdéssel! Általában egy kormányzati ciklus lezárulta vagy akár egy adott kormány egyik-három éves regnálásának az évfordulója szolgálna ahhoz, hogy a legkülönbözőbb írott és elektronikus médiumokat elárasszák a politikával valamilyen formában foglalkozó újságírók, publicisták, közírók, kritikai értelmiségiek, elemzők stb. értékelései az adott kormányzat általános politikai és külön-külön egyes szakpolitikai teljesítményéről. Ebbe az „értékelési boom”-ba aztán rendre beszállnak a különböző társadalomtudományok képviselői is. Legutóbb Magyarországon a Medgyessy-kormány első évének letelte szolgáltatott erre alkalmat. Az eseti elemzések és interjúk mellett nekem három átfogóbb kísérletről van tudomásom.

A Századvég Politikai Elemzések Központja egy vaskos tanulmánykötetet adott ki ez alkalomból, mely szisztematikusan tekint át az egyes szakpolitikai területeket, amint az előszóban fogalmaznak: „szaktudományos alaposságú képet kívántunk festeni a legfontosabb társadalmi-gazdasági területek kormányzati kezeléséről”, a kötet „az eddig nyilvánosságra került tanulmányokhoz képest a legátfogóbb elemzését adja a szociálliberális koalíció első évének”.²

A XXI. Század Intézet 2003. május 30-án rendezett konferenciát „A kormány első éve” címmel, melyen politológusok, közgazdászok, politikusok, közigazgatási szakemberek tartottak előadásokat. A Magyar Hírlap pedig immáron többéves hagyományát folytatva kért fel négy politológust, hogy értékeljék szövegesen és érdemjegyekkel (!) a kormány egyéves teljesítményét, miniszterekre lebontva. (Ezen kísérletekre a tanulmány későbbi részeiben még visszatérek.)

Az alábbiakban azt próbálom meg körüljárni, hogy melyek azok a tényezők, amelyek véleményem szerint alaposan megnehezítik (lehetetlenné teszik?) annak tudományos szempontú értékelését, hogy egy adott kormányzat (és most egy egész kormányzati ciklusra gondolok, egyetlen év elemzése természetesen még problematikusabb) milyen szakmai-politikai teljesítményt nyújtott globálisan vagy valamely részterületen. A gazdaságot, mint a társadalom egyik legmeghatározóbb alrendszerét vizsgálom meg legrészletesebben ebből a szempontból.

Mit mérünk?

A modern piacgazdaságokban a gazdaság állapotának jellemzésére igen sok paraméter, mérőszám áll rendelkezésünkre. Hogy csak a legfontosabbakat említsem: GDP alakulása; államháztartás egyenlege; államadósság nagysága; infláció mértéke; folyó fizetési mérleg, azon belül a külkereskedelmi mérleg egyenlege; foglalkoztatottsági adatok stb. Ritka az, hogy egy kormányzat alatt minden adat kiváló, vagy épp ellenkezőleg, gyenge legyen, általában egyes adatok jobbak, míg mások gyengébbek.

Hogyan mérünk?

Az előbb felsorolt mutatók mindegyike hallatlanul komplex jelenségeket, folyamatokat takar, nagyon nehéz ezeket egzakt módon operacionalizálni. Aki tanulmányozta már alaposabban a KSH évkönyveit, az tudja, hogy a vonatkozó gazdasági-pénzügyi adatok közlése előtt minden fejezet esetében többoldalas módszertani bevezető olvasható. Különböző módszerek alkalmazása, az eltérő szempontú megközelítések ugyanannak a területnek a mérésére olykor jelentős mértékben változtatják meg ezen adatokat.

Lássunk néhány empirikus példát erre a magyar gyakorlatból!

- A költségvetési hiány számítására több nemzetközi módszer is létezik, melyek közül a két legelterjedtebb az IMF által kidolgozott GFS-rendszer és az EU-ban használatos ESA 95-rendszer. Magyarország 2002-ig hivatalosan a GFS-t használta, azóta az ESA 95-t. A két szisztéma szerinti mérés igen jelentős eltéréseket mutathat, a GDP-hez viszonyítottan akár 2-3%-ot is.
- A külkereskedelmi mérleg egyenlegének számítása során az ezért felelős MNB jelentős módszertani változtatásként 2003-tól a vámnyilvántartásra épülő külkereskedelmi termékgazdálkodási adatokat veszi alapul, míg korábban saját banki fizetési statisztikáira támaszkodott. Márpedig a két adat – noha ugyanazon folyamatokra vonatkozik – jelentősen eltér egymástól. Jó példa erre, hogy ha a 2002-es adatokat az előző évvel vetjük össze, a régi módszer szerint a deficit 1,3 milliárd euróról 3,5 milliárdra, az új módszer szerint 2 milliárd euróról 2,8 milliárdra nőtt. A különbség tehát hatalmas. Ráadásul a 2003-tól bevezetett külkereskedelmi termékgazdálkodási mérés esetén a vizsgált statisztikai kör 1991-ben, 1997-ben, 1998-ban és 2001-ben is változásokon ment keresztül (az első két alkalommal igen jelentős mértékben). A fizetési mérleg egy másik eleménél, a működő tőke beáramlás, illetve a profitrepatriálás kiszámításánál pedig

2004-ben tért át Magyarország egy másik módszerre, ami szintén változtatni fog az adatokon.

- A munkaerő-piaci helyzet jellemzésére is alapvetően kétféle megközelítés létezik, amely akár jelentősen eltérő eredményekhez is vezethet, és erre Magyarország már évek óta példa. Míg a munkanélküliségi adatokat figyelve európai viszonylatban igen jól állunk, addig az aktív korú foglalkoztatottak arányát tekintve már korántsem ilyen rózsás a kép.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a munkanélküliség mérésére is legalább kétfajta legitim módszer van forgalomban. A regisztrált munkanélküliek száma a munkaügyi központokban regisztráltakat tekinti állástalannak, míg az ILO szabványai szerint számított munkanélküliségi ráta azokat, akik a rendszeresen, meghatározott számú és összetételű sokaságon végzett munkaerő-piaci felmérések során a kérdezőbiztosoknak azt állítják, hogy aktívan keresnek munkát, de nem találnak.

Jól jellemzi e terület mérésének bonyolultságát, hogy a KSH-évkönyv vonatkozó fejezetének módszertani bevezetője fontosnak tartja külön is kiemelni: „A foglalkoztatottsági statisztika az adatforrások, a számbavételi módszerek, a megfigyelt sokaság különbözősége miatt azonos jelenséget számszakilag eltérő adatokkal jellemez, ezért a különféle adatforrásokból származó információk nem helyettesíthetők egymással.”³

- Mai bonyolult világunkban szintén meglehetősen nehéz és komplex feladat a nemzetgazdaság valamennyi gazdasági egységében egy év alatt létrehozott termékek és szolgáltatások bruttó értékének, azaz a GDP-t alapvetően meghatározó bruttó kibocsátásnak az egzakt, pontos meghatározása. A gazdaság hagyományos területei (ipar, mezőgazdaság, kereskedelem) mellett a GDP-t egyre nagyobb mértékben határozzák meg olyan tételek, mint például a távközlés, a legkülönbözőbb pénzügyi tevékenységek, oktatás, egészségügy, közigazgatás, védelem, szennyvíz- és hulladékkezelés, érdek-képviselői tevékenység (!), szórakoztatás, kultúra, sport, számítástechnikai tevékenység, kutatás-fejlesztés stb., melyek által létrehozott termékek, szolgáltatások mértékének forintosítása nem lehet könnyű feladat. Ráadásul a GDP-számítások problematikájával foglalkozók közül egyre többen hívják fel arra a figyelmet, hogy ezen termékek és szolgáltatások nem mindegyike teremt feltétlenül „pozitív”, üdvözlendő értéket.
- Egy szabad piacgazdaságban, ahol az árak – nagyon kevés kivételtől eltekintve – nem hatóságilag rögzítettek, szintén komoly kihívást jelent az éves infláció meghatározása. A Magyarországon alkalmazott módszertan szerint kb. 1400 termék és szolgáltatás – szaknyelven reprezentáns – árát

vizsgálják, havonta 30–150 helyen, illetve alkalommal. Egy reprezentáns ára a róla összegyűjtött valamennyi ár egyszerű számtani átlaga. Az egyes reprezentánsokat természetesen súlyozzák a háztartások fogyasztási adatainak megfelelően. A rendszerben tehát három ponton is tere van bizonyos mértékű szubjektivitásnak: mi kerül be az inflációs kosárba; hol végzik az egyes termékek, szolgáltatások árának megfigyelését; mely reprezentánsokat milyen mértékben súlyoznak?

Összegezve tehát ezen példából is látható, hogy igen nehéz egy adott nemzetgazdaság teljesítményét, fejlettségi szintjét a tudomány eszközeivel, módszereivel egzakt módon mérni. Ezek alapján talán kevésbé lepődünk meg azon az utóbbi időben egyre többször megfigyelhető jelenségen (magam a választási kampány során tapasztaltam több alkalommal is), miszerint az egymással szemben álló politikai vitapartnerek immáron nemcsak az adatok értelmezésében vannak eltérő állásponton, hanem eleve eltérő adatokból, számokból indulnak ki. Továbbá az is érthetővé válik, hogy miért nem tudta kitölteni teljes hivatali idejét sem a Horn-kormány, sem az Orbán-kormány által kinevezett KSH-elnök.

Az „örökség” problematikája

Egyetlen kormány sem indul tiszta lappal, hanem átvesz az előző kormány(ok)tól egyfajta „örökséget”. Mivel pedig a közpolitikai ciklusok időben a legkritikább esetben esnek egybe a kormányzati ciklusokkal, az egyes nagyobb projektek több kormányzati cikluson is átívelnek (ha ezt nem akadályozzák meg az esetleges új kormányok), az intézkedések pozitív vagy negatív hatásai sokszor évek múlva jelentkeznek, amikor már rég másik kormány van hatalmon, és amikor ezeket a hatásokat, következményeket már igen nehéz bizonyítani. Ez a helyzet aztán beláthatatlan lehetőségeket kínál a politikai gondolkodás logikája számára. Rendszeresen tapasztaljuk, hogy az éppen kormányon lévőnek a gazdaság pozitív folyamatait a saját kitűnő teljesítményüknek tulajdonítják, az esetleges negatív jelenségeket pedig az előző kormány(ok) által hátrahagyott örökség számlájára írják. A mindenkor ellenzék logikája és kommunikációja természetesen épp fordítva működik, ők a negatívumokat írják a kormány számlájára, míg a pozitívumok (ha egyáltalán elismernek ilyet) szerintük nem a hatalmon lévők áldásos tevékenységének következményei, hanem annak ellenére léteznek, elsősorban azon intézkedések hatására, amiket ők még kormányzati erőként fogantatosítottak. Magyarországon ezen taktikai-kommunikációs fegyver alkalmazását különösen megkönnyíti az a tény,

hogy 1990 óta eddig minden választással új kormány került hatalomra.

A külső tényezők szerepe

Egy demokratikus társadalom, egy piacgazdaság nem légüres és nem zárt térben létezik, a globalizáció kiteljesedésével egyre erőteljesebben befolyásolják a világ gazdaság globális trendjei, és különösen azon régiók, országok állapota, amelyekkel az adott ország szorosabb gazdasági kapcsolatokat ápol. Egy világ-gazdasági recesszió vagy konjunktúra nyilván jelentős mértékben determinálja bármely piacgazdaság állapotát. Magyarországra számára ezen túlmenően különösen fontos az Európai Unió, azon belül is főleg Németország gazdaságának mikénti alakulása. De láttuk az elmúlt évek során, hogy olyan regionális válságok is hatással voltak a magyar gazdaságra, mint a délkelet-ázsiai, az orosz, sőt a brazil és az argentin válság.

Ugyancsak befolyásolja a gazdasági fejlődést egy, az adott ország közelében zajló háború (mint például hazánk esetében a 90-es évek első felének délszláv háborúja). Ezen külső tényezők tényleges hatásainak egzakt forintosítása szintén igen nehéz, ami újfent lehetőséget ad a politikusok számára, hogy szerepeiknek megfelelően eljátsszák az előző pontban említett diszkurzív játékaikat.

Nemcsak a mesterséges környezet befolyásolja azonban egy nemzetgazdaság állapotát, hanem természetesen a természeti környezet is, illetve a kettő összefüggései. Emlékszünk például, hogy az Orbán-kormány regnálásának első éveiben azzal védekezett az autópálya-építés felfüggesztésének ellenzéki vádjai ellen, hogy a sorozatos árvizek és belvizek miatt az erre szánt pénzt gátak építésére kell fordítani. Az utóbbi évek látványos orosz gazdasági fellendülésének pedig nem feltétlenül a putyini adminisztráció zseniális gazdaságpolitikája az egyetlen oka, hanem – részben legalábbis – azon nyersanyagok tartósan magas világpiacon árára, amelyekből Oroszországnak igen sok van.

A hosszú hullámú konjunktúraciklusok befolyása

Végül mindenképp utalnunk kell a hosszú hullámú konjunktúraciklusok elméletére, melyet számos közgazdász vall, és melynek kidolgozása és empirikus adatokkal történő bizonyítása az 1920-as, 30-as évek zseniális orosz közgazdásza, Nyikolaj Kondratyev nevéhez fűződik. Ő a XVIII. század végi, Angliában megindult ipari forradalomtól kezdve vizsgálta meg az akkori idők legjelentősebb kapitalista gazdaságait – Anglia, Franciaország, Egyesült Államok, Németország –, és jutott arra a követ-

keztetésre, hogy a piacgazdaságokban, függetlenül minden külső körülménytől, és a kormányzati politikák mineműségétől, azok *sui generis* jellegéből adódóan léteznek hozzávetőleg 45–60 éves ciklusok, melyeken belül a fellendüléseket rendre recessziók, válságok követik. A konjunktúrák mindig egy jelentősebb technológiai-gazdasági paradigmaváltásból erednek (természetesen a piacgazdaság strukturális keretein belül), az ilyen alapvető újítások iránti szükséglet pedig mindig akkor jelentkezik, amikor a nemzetgazdaságok és az egész tőkés világ gazdaság alapsejtjeit alkotó cégek széles körben és tartósan válnak veszteségesekké. A Kondratyev-ciklusok létezését sokak szerint a halála (1938) óta eltelt időszak is egyértelműen igazolja.

Ha immáron a gazdaságtól eltávolodva egyéb alrendszeret, szakpolitikákat vennénk górcső alá, és kísérelnénk meg kimutatni, hogy azokon a területeken az adott kormányzatok hogyan teljesítettek, sokban hasonló problémákkal találnánk szembe magunkat. A dolgok összetettségének, bonyolultságának illusztrálására csupán két példát említenék még, olyan területekről, amelyek – úgy gondolnánk legalábbis – a többihez képest egzakt módon mérhetőek.

Az egyik ilyen a közbiztonság helyzete. Ha ellenőrizni szeretnénk például, hogy miként teljesített ezen a területen az Orbán-kormány, mennyire vált be a meghirdetett és számos intézkedéssel, jogszabály-módosítással a gyakorlatba átültetni kívánt szigorúbb, rendpártibb jellegű büntetőpolitika, elég – gondolnánk –, ha megnézzük a bűnügyi statisztikákat, elsősorban is az ismertté vált bűncselekmények számát, valamint a felderítési mutatókat. Igen ám, de ezen statisztikai adatok relevanciáját számos szakember kétségbe vonja, legutóbb a Medgyessy-kormány bűnmegelőzési miniszteri biztosa, Gönczöl Katalin egyenesen azt nyilatkozta a HVG-nek, hogy: „A mai hivatalos statisztikákat lassan már a rendőrök sem veszik komolyan.”⁴

A problémák egyrészt abból adódnak, hogy nagyon sok a látsens, különböző okokból be nem jelentett bűncselekmények száma, melynek mindig változó mennyiségét igen nehéz megbecsülni. Másrészt a modern piacgazdaságokban – így hazánkban is – az ismertté vált bűncselekmények jelentős része különböző típusú gazdasági és vagyoni elleni bűncselekmény. Ezen a területen pedig nem ritka, hogy egy személy vagy elkövetői csoport olyan bűncselekményt, bűncselekmény-sorozatot követ el, amely a bűnügyi statisztikában akár több ezres tételként is megjelenhet, és ha egy éven belül több ilyen is előfordul, az jelentősen eltorzíthatja a statisztikát, megnehezítve ezzel az egyes évek korrektt összehasonlítását.

A felderítési mutató esetében pedig a rendőrség legkülönbözőbb területeken dolgozó alkalmazottjainak van széles körű lehetősége ezen adatok számukra kedvezőbb kozmetikázására,

manipulálására (talán ezért is mondta Gönczöl Katalin, hogy nem veszik azokat komolyan).

Ráadásul, ha mindezen szakmai aggályoktól elvonatkoztatunk, és megnézzük az Orbán-kormány időszakának vonatkozó adatait, akkor azt látjuk, hogy míg az 1998-ban regisztrált 600 000-es csúcsról 1999-ben 500 000-re, 2000-ben pedig 450 000-re csökkent az ismertté vált bűncselekmények száma, addig – ugyanazon büntetőpolitikai koncepció és kormányzati politika mellett – 2001-re ez a csökkenés megállt, sőt 465 000-re nőtt (2002-ben ugyan tovább csökkent 414 000-re, ezt viszont már két kormány hozta össze). És akkor még nem beszéltünk arról, hogy a kormányzat büntetőpolitikája mellett milyen egyéb tényezők befolyásolják egy adott időszak közbiztonságának alakulását.

A másik példám a magyar nemzet előtt álló talán legsúlyosabb problémával kapcsolatos, nevezetesen, hogy a fejlett nyugati országok trendjeihez képest is vészesen csökken a magyarság lélekszáma. Ennek fő oka az élve születések számának a 80-as évek eleje óta tartó folyamatos csökkenése, amely adat – szemben az eddigi példákkal – egy senki által nem vitatható, objektív mérőszám. Ennek a trendnek a megfordítására az Orbán-kormány komoly erőfeszítéseket tett, melyek tükröződnek mind a meghozott intézkedéseiben (elsősorban a családtámogatási rendszer jelentős kiszélesítése), mind a verbalitás – ha úgy tetszik, a diszkurzív politika – síkján, mely a mediatizált tömegdemokráciák korában közel akkora jelentőséggel bír, mint az effektív döntések. 2001 elején úgy tűnt, hogy az erőfeszítéseknek meg is lett az eredménye, mert hosszú évek után először 2000-ben többen születtek (97 597), mint 1999-ben (94 645). Ennek hatására ebben az időszakban több kormánypárti politikus is úgy nyilatkozott, hogy lám, csak akarni kell a jót, a polgári kormány erőfeszítései már is meghozták a gyümölcsöket. Igen ám, csak hogy miközben 2001-ben tovább erősödött a családtámogatás rendszere, a születések száma újra elkezdett csökkenni (97 047), amely csökkenés 2002-ben tovább folytatódott (96 804).

Félreértés ne essék, én nem helyezkedem defetista álláspont-ra, és nem állítom azt, hogy akár ezen a területen, akár más területeken felesleges bármely kormányzati erőfeszítés, és nem kell az adott problémával foglalkozni, mert ezen ügysem múlik semmi. Csupán arra próbálom felhívni a figyelmet, hogy a társadalom különböző alrendszerének állapota, a megfigyelhető folyamatok, jelenségek nem csupán az éppen regnáló kormányzaton, sőt általánosabban fogalmazva nem csupán a nagypolitika alakítóin múlnak, az okok jóval komplexebbek, összetettebbek, melyek mindegyikét és azok tényleges befolyását a tudomány eszközeivel, egzakt módon roppant nehéz feltárni. És az állami-kormányzati feladatok mind komplexebbé válásával, a társadalmi folyamatok felgyorsulásával csak egyre nehezebb lesz.

Lényegében ezt támasztja alá Stumpf István véleménye is, akinek társadalomtudósként volt alkalma négy éven keresztül a modern kormányzati rendszer közpolitikai mechanizmusait, a döntések hatását stratégiai pozícióban lévő résztvevőként belülről tanulmányozni: „...jelen pillanatban lehetetlennek tűnik a döntések hatásainak elemzése. Rendkívül szűk az idő a meghozott intézkedések érvényesüléséről kapható információk és azok feldolgozására a változások léptékéhez képest. Mire egyes döntések hatásait sikerült kimutatni és elemezni, addigra már gyökeresen új jelenségekkel állunk szemben. Nem mindig tudni, hogy a megtett intézkedések mennyire tudták befolyásolni az új jelenségek kialakulását.”⁵

A kormányzati teljesítményt nem feltétlenül csak abszolút értelemben vagy más kormányokhoz viszonyítva lehet értékelni, hanem a saját maga által kitűzött célokhoz, megalkotott kormányprogramhoz, jogalkotási tervekhez mérten is. Mennyit valósított meg ebből a négy év (vagy a vizsgált időszak) alatt, mennyire tartotta magát hozzá? Ebből a szempontból a fő problémát a kormányprogramok műfaja jelenti. Ezek ugyanis többnyire csak igen elnagyoltan, vázlatosan tartalmazzák a leendő kormány legfőbb célkitűzéseit és főleg a megvalósítás módozatait, ütemezését, a hozzá rendelt eszközöket.

A Századvég Kiadó már említett tanulmánykötete ezt az aspektust tekinti az elemzés egyik fő szempontjának. Kétségtelenül említenek is az egyes tanulmányok olyan elemeket a kormányprogramból, amelyek esetében már egy év után is cáfolhatatlanul megállapítható, hogy azokat nem tartotta be a kormány. Így például azt az ígéretet, mely szerint: „A jövőben új vagy többfeladat előírásakor a teljes fedezetet biztosítani fogjuk az önkormányzatok részére.”⁶ Szintén jogos szembesíteni a kormánytöbbséget az államháztartás transzparenciájának növelésére tett ígéretével (a valóságban épp az ellenkezője történt)⁷, vagy éppen az autópálya-építések fővállalkozóinak kizárólag közbeszerzési eljárás keretében történő kiválasztásával.⁸ Medgyessy Péter személyes vállalásaival kapcsolatban is említhetünk néhány be nem tartott ígéretet. Ezen esetekben is lehet persze hivatkozni az előzőekben említett befolyásoló tényezők némelyikére (pl. „időközben megváltozott a külső környezet”, vagy „csak az átadás-átvétel után derült ki számunkra a negatív örökség valós mértéke” stb.).

Nehéz azonban bizonyítani, illetve cáfolni a tanulmánykötet olyan kritikai megállapításait, mint például, hogy a kormányprogram kulturális fejezetének megvalósítása kapcsán „egyévi elvesztegetett időről” beszélhetünk.⁹ Vagy, hogy a kormányprogramhoz képest aránytalanul nagy méreteket öltött a kormányváltást követő személycsere, a meghirdetett szemben durva politikai tisztogatás történt.¹⁰

A bevezető tanulmány a kormányprogram alapvető problé-

májának azt tartja, hogy abból „az átfogó társadalmi-gazdasági vízió és az ebből fakadó prioritások hiánya derül ki”.¹¹ Csizmadia Ervin a XXI. Század Intézet konferenciáján viszont épp azt emelte ki, hogy „ez az első baloldali kormány, amelynél egyáltalán elveket lehet érzékelni és egy törekvést arra, hogy ezeket az elveket valamilyen formában rendszerezetten kifejezésre juttassa egy kormányprogram keretein belül is”.¹² Most akkor vannak víziók vagy nincsenek?

Ami a prioritásokat illeti, ha a kormányprogram, illetve a kormány meghatározó politikusai erről világosan beszélnek, kitűzik a fő csapásirányokat, akkor is rendkívül nehéz annak a kontrollálása, hogy a gyakorlatba ezeket mennyiben ültetik át. A legegységesebb módja ennek az lenne, hogy nézzük meg az egyes évek költségvetését, mennyit is szánt a prioritásként meghirdetett területekre a kormányzat. A probléma azonban az, hogy a modern államok költségvetései annyira komplexekké, bonyolultakká váltak, az egyes alrendszerekre, szakpolitikákra, nagy projektekre szánt pénzek oly mértékben szétforgácsolódnak, illetve egymással összefonódva jelennek meg az egyes fő- és alfejezetekben, hogy szinte lehetetlen pontosan megmondani, mennyit költ az állam adott évben – teszem azt – az önkormányzatok vagy a kis- és középvállalkozások támogatására. Ráadásul hazánkban az egymást követő kormányok különböző eszközökkel folyamatosan növelték a parlamenti felhatalmazás nélkül, általuk szabadon felhasználható pénzek mennyiségét. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy mind általánosabbá válik az a jelenség, hogy különböző taktikázások eredményeként az adott pénzüsszeget nem abban az évben költik el, amikor az a költségvetésben szerepel. (Ezért például egyszerűen lehetetlen volt megállapítani, hogy a 2004-es költségvetés biztosítja-e a mezőgazdasági uniós kifizetések nemzeti kiegészítését.)

A már említett konferencián Fricz Tamás két további szempontot javasolt az adott kormányzat teljesítményének megítélésére: egyrészt, hogy mennyire hiteles a kormány a társadalom előtt, másrészt, hogy politikája mennyire „árokás”, illetve mennyire „árokbetemető”, konszenzusorientált, mennyire tudja megszólítani a nem rá szavazó rétegeket. Már a konferencia előadói közül is többen rámutattak arra, hogy ezen szempontokat az előzőekben említetteknél is nehezebb operacionálizálni, a tudomány eszközeivel és módszereivel mérhetővé tenni.

A társadalomtudományok tudományjellegéről

Az eddig leírtakból számomra néhány általánosabb érvényű következtetés is adódik, mégpedig a társadalomtudományok tudományjellegére vonatkozóan. Néhány évvel ezelőtt egy konferencián Heller Ágnes mintegy mellékes megjegyzésként – az elő-

adása nem erről szólt elsősorban – a következőt mondta: „A társadalomtudományok, az kérem egy nagy humbug.” Én ezen akkor, fiatal társadalomtudósként mélyen felháborodtam. Ma már – a megállapítás nyilvánvalóan sarkos leegyszerűsítése ellenére – nagyobb empátiával viseltetem iránta...

Jelenleg úgy gondolom, hogy az egyes társadalomtudományok által vizsgált és kutatott alrendszerek – politika, gazdaság, alkotmányjog, média, oktatás stb. – ab ovo csak korlátozottan alkalmasak arra, hogy a klasszikus értelemben vett – és elsősorban a természettudományokra, matematikára jellemző – tudomány módszerei, eszközei, bizonyítási eljárásai segítségével vizsgáljuk, kutassuk őket, és az adott szakma túlnyomó többsége által elfogadott, általános érvényű, szükségszerű igazságokat tárjunk fel. Mégpedig alapvetően azért, mert ezen létszférák az embernek mint zoon politikon-nak, közösségi lénynek a világát jelentik, az ezeket kutató tudományok az emberek és az általuk létrehozott intézmények közötti kapcsolatokat, viszonyokat, valamint az ezekből kibontakozó folyamatokat, jelenségeket elemzik.

Különösen igaznak gondolom ezt a *politikatudományra*. Szkeptikus vagyok tehát az olyan megállapításokkal kapcsolatban, amit például Debreczeni Józsefnél olvastam: „A hivatásos politikus »csinálja« a politikát. Cselekvő, résztvevő, döntéshozó, ezer érdek köti, benne van. A politológus csupán leírja, értelmezi és elemzi. Kívülről, érdek és elfogultság nélkül. A publicista pozíciója valahol a kettő között található. Leír, értelmez, elemez ő is, de a tudóssal ellentétben rendszerint hatni, mozgósítani akar. Nincs hatalma, nem hoz döntéseket, mint a politikus, legföljebb befolyásolni igyekszik annak döntéseit. A politikus érdekelt abban a politikai ügyben, amelyben cselekszik, a politológusnak viszont teljesen érdektelenül kell azt vizsgálni. A publicista nem feltétlenül érdekelt, de mindenképpen érintett az adott tárgyban, különben nem fogna hozzá az íráshoz.”¹³

Lényegében hasonló elvárásokat fogalmaz meg és kér számon Schlett István Kende Péter elemzéséhez fűzött reflexióiban: „A politológus vagy a politikus észjárását követi-e, a tudomány vagy a politika gondolkodásmódja tükröződik-e megállapításaiiban? Nos, a szerepek, a műfajok, a gondolkodásmódok közötti csúszkálás az, ami nyugtalanná tesz ezen írásvastán.”¹⁴ Én szkeptikus vagyok azt illetően, hogy ezeket a gondolkodásmódokat, szerepeket, műfajokat szét lehet-e sterilen, kristálytisztán választani.

Schlett István egy másik tanulmányában kitűnő leírását adja a politikai gondolkodás legfőbb jellegzetességeinek.¹⁵ Ezek kétségkívül leginkább a politikusok gondolkodását jellemzik, továbbá sok elemében illenek a publicisták, kritikai értelmiségiek gondolkodásmódjára is. Van azonban a szerző által felsorolt elemek közül jó néhány, amelyektől véleményem szerint teljes

mértékben nem lehet mentes a politikatudós sem, mégpedig a politikatudomány sui generis jellegéből adódóan nem. Nem feltétlenül csak a politikusok gondolkodását kiváltó késztetések erednek az „érdekek és az értékek világából”, nem csak rájuk jellemző a – különböző méreteket öltő – apodiktikus, ideologikus gondolkodásmód, amely „nem tesz fel kérdéseket az alapvető előfeltevésekre, kétségbe nem vont, esetleg nem is tudatosult tételekből indul ki”. Nem csupán a politikusok gondolkodásában van nagy szerepe a meggyőződéseknek, hiteknek, értékrendnek, előzetes ítéleteknek, társadalom- és emberképnek, történelemszemléletnek stb. Nem kizárólag a politikusok gondolkodása válik tehát többé-kevésbé az eszmék és ideológiák „áldozatává”.

Körösényi András egyik tanulmányában bevezeti az imágó fogalmát, melyen ő a különböző történelmi korszakok értelmező-értékelő keretbe helyezését érti, amely értelmezés többé-kevésbé ideologikus, normatív elemekkel telített. Mivel tehát az így kapott kép nem a szigorú tudományosság szabályai szerint konstruált kép, hanem egyfajta szemléletmód, megközelítésmód, ezért egy adott történelmi korszakról, illetve annak politikai rendszeréről, a rendszer működési mechanizmusairól akár több versengő kép, imágó is létezhet.

Körösényi ugyan a fogalmat elsősorban a politikai gondolkodással, a politikai ideológiákkal és tudásformákkal kapcsolatban használja, van azonban egy figyelemre méltó, lábjegyzetben szereplő megjegyzése: „Nemcsak a politikai gondolkodás és a tágabb értelemben vett politikai irodalom, de a szorosabb értelemben vett politikatudományi munkák is ilyen imágókkal dolgoznak. Az empirikus és a tematikus megközelítésű munkák mögött is – ismeretelméletileg belátható okokból elkerülhetetlenül – ilyen imágók „lebegnek”, illetve ezek gyakran explicit módon magukban a szövegekben is kitapinthatóak.”¹⁶

Tulajdonképpen erről beszélek én is: a politológus – és általában a társadalomtudós – is ember, és amikor a politikai folyamatokat, jelenségeket, viszonyokat, intézményeket, szereplőket stb. elemzi, vizsgálja, kutatja, nem tud teljes mértékben elvonatkoztatni saját értékrendjétől, társadalom- és emberképétől, hitétől, előítéleteitől, szimpátiáitól és antipátiáitól stb., még ha ez sokszor nem is tudatosul benne. A teljes személyiségnek, a globális egónak ugyanis ezen jellemzők éppúgy immanens részei, mint természetesen a társadalomtudósi énje, amely lehetővé teszi számára, hogy mégis másképp közelítsen a politika világához, mint a politikus, a publicista, a kritikai értelmiségi vagy a közember (ez utóbbiról részletesen később szólok).

Alláspontom illusztrálására csupán két példát említenék Kende Péter és Schlett István imént említett írásaiból. Kende szerint a két oldal, a „két magyar politikai közösség” közötti viszony elmérgesedésében nem ugyanakkora a két fél felelőssé-

ge, „kerülnünk kell minden hamis szimmetriát”. Az előző ciklus során és a kampányban az ellenzék indulatos politizálása csak válasz volt a jobboldal politikai módszereire. Másrészt a baloldali válaszok a „minden erkölcsi mértéket és izlésbeli gátlást túllépő szünettelen gyalázkodásra... egészében véve mértéktartóak voltak”.¹⁷ Nyilván nem okozok Kende Péternek meglepetést azzal a megállapítással, hogy a jobboldali politikusok, véleményformálók, publicisták, választók, sőt politológusok mind a tyúk-tojás kérdést, mind a stílust illetően ezt épp fordítva gondolják. De ki, és főleg hogyan tud ebben igazságot tenni? Hogyan lehet ezt a tudomány eszközeivel és módszereivel bebizonyítani? Szerintem sehogya.

Schlett István válaszcikkében, miután idézi Kende Péter néhány szerinte – és szerintem is – tudományosan igazolhatatlan állítását, Kende azon megállapításával kapcsolatban, mely szerint a jobboldal a nemzethez való viszonyt, a baloldal a demokráciához való viszonyt nevezi meg a két tábor közötti választóvonalként, s e dimenziók alapján határozza meg nemcsak önmagát, hanem az ellenfelet is (Schlett ehhez még hozzáteszi, hogy mindkettő „kirekesztő” módon alkalmazza e kategóriákat), már a következőket írja: „Ám e tézist lehet igazolni vagy cáfolni, meg lehet vizsgálni, hogy csak az egyik vagy a másik is él a csoportkohézió megteremtésének ezen eszközével. Gondolom, arra a kérdésre is lehet választ találni, hogy egyenlő mértékben vagy az egyik inkább, a másik kevésbé teszi. Elegendő hozzá a különböző pártmegnyilvánulásokat végigolvasni, az ilyesfajta előfordulásokat megszámlálni, típusokba sorolni stb.”¹⁸ Én viszont nem látom be, hogy ezt a problémát sokkal könnyebb lenne operacionalizálni, mindenki által elfogadható módon verifikálni, mint – például –, hogy „Orbán Viktor és vezérkara a MIÉP és Torgyán József lázítóan »anti« hangütését” vette át.

Természetesen a politikatudomány által kutatott területeken is léteznek objektív, senki által nem vitatott, egzakt tények, autonóm szabályszerűségek. Egyetértek azonban Mannheim Karollyal, aki számos, máig aktuális gondolatot felvető könyvében szkeptikusan viszonyul Max Weber azon törekvéséhez, hogy Gazdaság és társadalom című művében kidolgozza a merőben „tárgyszerűleg” megragadható viszonyok rétegét, az „értékelések” és a „tárgyi tartalmak” radikális szétválasztását. Az ebben rejlő egyik legnagyobb nehézségre is szellemesen mutat rá Mannheim: „Túlontúl hajlamosak vagyunk ugyanis arra, hogy »objektív« mozzanatokként fogadjunk el olyan kategoriális struktúrákat és végső tételezéseket, amelyeket öntudatlanul mi magunk vittünk be a tapasztalatba, s amelyek a tudásszociológus számára utólag egy sajátos irányzat részleges, történelmileg és álláspontilag kötött axiomatikájának bizonyulnak. Hiszen mi sem magától értetődőbb, mint hogy számunkra éppen azok a gondolkodási formák tárják fel a legkevésbé partikuláris jelle-

güket, amelyekben mi magunk gondolkodunk, s csak a továbbhőmpölygő történelmi-társadalmi áramlás teremti meg azt a distanciát, ahonnan az esetleges partikularitás láthatóvá válik.”¹⁹

Mannheim egyébként a politikatudomány számára maximális célként azt tűzi ki, hogy törekedjék a szétszórta létező „partikuláris látásmódok”, „léthez és álláshozhoz kötött tudások” állandóan megújítandó együttlítására, és ez által dinamikusan létező, relatív szintézisek létrehozására. Az abszolút és időtlen szintézis megteremtésében nem hisz, legfeljebb abban, hogy ezek az időről időre létrejövő relatív szintézisek az egybenlátást egyre szélesebb gondolkodási alapról hozzák létre, s a későbbiek valamilyen módon már magukban foglalják a korábbiakat, így közelítvén egy soha el nem érhető, abszolút szintézis felé.²⁰ (Tegyük persze hozzá, hogy Mannheim a politikatudományt sokkal gyakorlathoz kötöttebben értelmezi, mint mi.)

Ha immáron a politikatudományon túllépve, egyéb társadalomtudományokat veszünk górcső alá, lényegében hasonló megállapításokat tehetünk. Max Weber imént említett törekvéseinek egyik fő célja volt például a *nemzetgazdaságtan* tiszta elméletének steril leválasztása a társadalmi viszonyok kavargó, értéktelített világáról. Az azóta eltelt időszak azonban megítélés szerint ennek a lehetetlenségét bizonyította be. A különböző értékrenddel, társadalomképpel, gazdaságfilozófiával rendelkező, egyaránt kiválóan felkészült közgazdászok sokszor homlokegyenest eltérően ítélik meg egy adott gazdaság állapotát, lehetőségeit, és még inkább a helyzet kialakulásához vezető okokat, a felelősöket és a tennivalókat, a gazdaságpolitika alkalmazandó eszközrendszerét.

Itt is említenék egyetlen – szinte tetszőlegesen kiválasztott – példát. Tavaly egy konferencián három kiváló, magasan kvalifikált közgazdász tartott előadást a forint árfolyamával kapcsolatos kérdésekről. Szapáry György meggyőzően, számos szakmai érvet felsorakoztatva érvelt az erős forint fenntartása mellett, Surányi György legalább ilyen meggyőzően, szintén számos szakmai érvet említve szállt sikra a forint gyengítése mellett, míg Csaba László kb. ugyanannyi érvet hozott fel az erős, mint a valamelyest gyengített forint oldalán. Nyilván ezt a vitát – mint ahogy komoly közgazdászok között egyetlen vitát sem – nem lehet azzal eldönteni, hogy ki a „jobb” szakember, ki az „okosabb”, a „felkészültebb” közgazdász. Mindegyik jó, okos, és felkészült, mint ahogy – teszem azt – Matolcsy György és Bokros Lajos, J. M. Keynes és F. v. Hayek is az. Nyilvánvaló, hogy itt különböző értékrendek, hitek, előzetes ítéletek, célkitűzések, gazdaságfilozófiák csapnak össze, és ki-ki keresi hozzá a saját szakmai érveit.

Ezt van, aki bevallja, van, aki nem. A legnagyobbak közül azért többen igen. A jóléti állam talán legismertebb teoretikusa,

a svéd Nobel-díjas Gunnar Myrdal például épp azzal az éles hangú vitairatával robbant be a tudományos közéletbe 1925-ben, melynek fő tétele, hogy nem lehetséges értékmentes közgazdasági elmélet. Szerinte minden ilyen elmélet valamilyen politikai, értékítéletre épülő elemet tartalmaz, és „ha tudományos elemzésekben az értékítéleteknek az árnyéka a priori nem ugorható át, akkor ezt tisztességesen, kerek-perec meg kell mondani”.²¹

Az egyik legismertebb liberális közgazdász, Ludwig von Mises tudományfelfogása szerint pedig a közgazdász tudósi minőségében csak a célok eléréséhez felhasználható eszközöket tárhatja fel, elmélete nem tartalmazhat útmutatást a helyes célválasztásra vonatkozóan. „Értékelések és célkitűzések túl vannak minden tisztességes tudományosságon: ezek szubjektívek, és nem tartoznak a közgazdaságtanhoz.”²² Azt már én teszem hozzá, hogy e téren sem hiszek a kettő steril elválasztásának lehetőségében.

Hasonlókat mondhatunk el a *kriminológiáról* is. Gönczöl Katalin a már említett interjújában tudatja velünk, hogy a New York-i közbiztonság utóbbi évtizedben tapasztalható látványos javulása nem azért következett be, mert Giuliani polgármester a „zéró tolerancia” elvét alkalmazva minden téren rendkívüli módon megszigorította a bűnözők elleni fellépést, hanem annak ellenére. Szerinte ez egy véletlen egybeesés, a tudományos kutatás eredményei ugyanis azt mutatják, hogy ebben az időszakban az Egyesült Államok nagyvárosaiban a gazdasági fellendülésnek köszönhetően általában is csökkent a bűnözés, beleértve a liberális büntetőpolitikát követő tagállamokat is. A különböző értékrendet vallók ezen a területen sem hiszem, hogy bármikor is meg fogják egymást győzni saját szakmai álláspontjuk igazáról. Azok, akik a szigorú büntetőpolitikában *hisznek*, és azok, akik a liberális büntetőpolitikára *esküsznek*, egyaránt mindig meg fogják találni a saját szakmai, tudományos érveiket, statisztikai adatsoraikat álláspontjuk alátámasztására.

Nem látom alapvetően másként a dolgot az *alkotmányjog* területén sem. Hogy mik kerüljenek az alapjogok egyre terebélyesedő katalógusába, hogy miként értelmezzük az egyes alapjogok mibenlétét, belső tartalmát, hogy az egyes jogszabályi rendelkezések vagy eseti aktusok mennyiben sértik ezen alapjogokat, hogy mi a teendő különböző alapjogok érvényesülésének ütközése esetén – ezek mind olyan kérdések, ahol a szakmai-tudományos álláspont kialakulását jelentősen befolyásolja a jogtudós értékrendje, világnézete. Elég, ha végigtekintünk az elmúlt 13 év vonatkozó alkotmánybíróági ügyeit kísérő vitákon – mind az egyes alkotmánybírók között, mind a szélesebb szakmai közvéleményben.

Még nehezebb egzakt fogódzókat, a tudomány eszközeivel operacionalizálható-verifikálható elemeket találni a *médiaszo-*

ciológia által kutatott területeken. Hogy csak ennek hozzám legközelebb eső területével foglalkozzak, komoly fenntartásokkal szemlélem a különböző médiumokban való politikusi megjelenéseket-előfordulásokat mérő, majd azokat elemző kutatásokat. Először is mi alapján lehet azt eldönteni, hogy mi a helyes arány? A BBC által alkalmazott 1/3 kormány-1/3 kormánypárt-1/3 ellenzék? Vagy vitatva a kormány és a kormánypártok közötti distinkció létjogosultságát, vonjuk össze a kettőt, és az 50-50%-os megjelenést tekintjük „igazságosnak”? Esetleg a kettő között van a jó megoldás?

Másrészt önmagában a megjelenések kvantitatív száma vagy akár összideje nem mond semmit. Azt viszont szerintem lehetetlen operacionalizálni, hogy a műsor, a szerkesztő, a riporter mennyire törekedett az adott politikai szereplő pozitív, negatív vagy éppen neutrális színben való feltüntetésére. Harmadrészt pedig a kereskedelmi médiumok saját esetlegesen meglévő értékbeli, *nota bene* pártpreferenciáikat egyre kevésbé az ilyen típusú kutatások által vizsgált hír- és direkt politikai műsorokban juttatják kifejezésre, hanem egyéb, főleg szórakoztató produkcióikban. Ezen kutatásokból tehát véleményem szerint meglehetősen korlátozott mértékű és érvényű következtetéseket lehet levonni az egyes médiumok – vagy akár az elektronikus sajtó összességének – kiegyensúlyozottságáról, illetve ideológiai, pártpolitikai elkötelezettségéről.

Az eddig leírtak alapján esetleg azt is gondolhatják egyesek, hogy én is olyan empátiával rendelkezem a „tudomány határain imbolygó lelkek” iránt, mint például e szellemes metaforát megalkotó Szabó Márton.²³ Ez nincs így. Sőt épp azt gondolom, hogy noha a társadalomtudományok területén, azok immanens jellegéből adódóan soha nem érhetők el az objektív, tiszta tudományosság természettudományoknál, matematikánál elvárható és realizálható mércéi,²⁴ annak, aki társadalomtudósnak, politológusnak adta a fejét, mégis minden erejével, megannyi Sziszüphosz-ként erre kell törekednie. Törekedni arra – legalábbis, amikor társadalomtudósi, politológusi szerepében lép fel, és ennek megfelelő műfajokban alkot –, hogy minél fegyelmetesebben gondolkodjon és minél inkább rendelkezzen a dolgok kívülről látásának képességével, megszabadulva, amennyire csak lehet, saját értékrendjének, világgépének, történelem-szemléletének, előítéleteinek kötöttségeitől. Ezzel összefüggésben fontos, hogy igyekezzen „jó” kérdéseket, tehát valóban a tudomány kérdéseit feltenni, és kutatásai során az elemző szempontokat részesítse előnyben az értékelő aspektussal szemben (ha a kettőt véleményem szerint nem is lehet sterilen elválasztani).

És ezen törekvéseket, ezeket az erőfeszítéseket bizony több hazai társadalomkutatónál hiányolom, e téren tehát teljesen egyetértek Debreczeni József megállapításaival (és az általa

említett példákat is többé-kevésbé jónak találok, persze a névsort lehetne bővíteni, mindkét oldalról).²⁵ A fő problémám tehát velük, hogy nem látom náluk az elkötelezett törekvést a fegyelmetezett gondolkodásra és a dolgok kívülről szemlélésére. Ettől persze még lehetnek kitűnő emberek, rendelkezhetnek fontos tudásokkal, művelt, kreatív kritikai értelmiségiként a tudományra is ösztönzőleg hathatnak, új impulzusokat adhatnak számára.

Az iméntiek miatt nem értek egyet Mannheim azon javaslatával, mely szerint, mivel a politikatudomány sajátosságaiból adódóan nem illeszhető be a tudományok XIX. században kikristályosodott kritériumrendszerébe – kvantifikálás, formalizálás, verifikálás, általános és szükségszerű törvényszerűségek kimutatása –, ezért revideáljuk tudományfelfogásunkat, támogassuk ki annak kereteit, hogy abba aztán a társadalomtudományok is minden gond nélkül beleférjenek. Ez ugyanis szerintem óhatatlanul a fentebb említett tudóstípus növekvő szerepéhez vezetne. Abban Mannheimnek igaza van, hogy a modernkori pozitivistaracionalista-intellektualista tudományfelfogás képviselői „a modern matematikai-természettudományos tudás paradigmáját jogtalanul tették meg a tudás mint olyan paradigmájává”.²⁶ Én azt nem vitatom, hogy a komplex valóságról a tudományon kívül egyéb tudásformák is hasznos információkkal szolgálhatnak. A valamiről való tudás azonban még nem feltétlenül szinonim a tudománnyal, a „tudományos” tudással.

Hasonló a problémám Szabó Márton írásával is, szerintem rendre összemossa a politikai tudás sokféleségét, komplexitását a politikatudós elkülönülő szerepével és gondolkodásával, összekeveri a politikusok, a választók és a politológusok politikai tudását.²⁷

Ha mármost a fenti elvárások tükrében vizsgáljuk meg a tanulmány első részében már említett tudományos kísérleteket a Medgyessy-kormány első évének átfogó értékelésére, úgy ítélem meg, mindegyik hagy bizonyos kívánnivalókat maga után.

Ami a Századvég Kiadó kiadványát illeti, valóban nem lehet vitatkozni a kötet előszavában tett megállapítással, mely szerint „az eddig nyilvánosságra került tanulmányokhoz képest a legátfogóbb elemzést adja a szociálliberális koalíció első évének”.²⁸ Szimpatikus továbbá, hogy ha explicit módon nem is deklarálja, implicite utal a stáb értékötöttségére azzal a megjegyzéssel, hogy az EU-csatlakozást követően „még inkább megnő a különböző értékorientációjú szellemi műhelyek szerepe”, illetve azon felhívással, miszerint „kötetünkkel más kutatási központokat is arra kívánunk buzdítani, hogy saját területükön hasonló elemzésekkel álljanak elő”.²⁹

A kötet egészében véve megítélésem szerint magas színvonalú, korrekt szakmai teljesítmény, a szerzők törekszenek a fegyelmetezett gondolkodásra, a dolgok kívülről szemlélésére, egy-

ben látására, értéköttségeik, elfogultságaik visszaszorítására. Ennek ellenére ez nem mindig és nem mindenkinek sikerül,³⁰ többször vagyunk tanúi annak, hogy a szerzők kilépnek szerepükből és vaskos jelzőkkel fűszerezett, markáns „megítélésekkel” engednek szabad teret a mű előszavában is említett „bizonyítványosztási” vágyaiknak. Ennek illusztrálására említenék néhány példát:

- Maga a kötet címe: „Ígéretek sodrásában”.
- Az MSZP „féktelen licit- és kíméletlen negatív kampány”-t folytatott, a „negatív kampány legdurvább válfaját” alkalmazta. (Kormányzati politika.)³¹
- Fejzetecímbe is szerepel a „gyenge kormányzati teljesítmény”. (Kormányzati politika.)³²
- „Az alapstratégia egyszerű és világos: elfoglalni és uralni minden pozíciót, amit csak lehet.” (A média helyzete és változásai.)³³
- „Egyértelművé vált, hogy a közpénzen végrehajtott úgynevezett arculatváltás nem egyéb, mint a szakmai közönség és a közvélemény minden eddigénél rafináltabb megtevesztése.” (A média helyzete és változásai.)³⁴
- A Medgyessy-kormány „visszaélések felszámolásáról” beszélt, de közben csak politikai ellenfeleinek megszólalási lehetőségeit számolta fel, saját médiamoguljai a költségvetési pénzek herdálásához szabad kezet kaptak”. (A média helyzete és változásai.)³⁵
- Az új kormány első időszakát a „visszavágás és erőfitogtatás” jellemezte. (Kultúra.)³⁶
- Kábítószerügyben „az oktatási miniszter a nyilvánvaló ágazati érdek elébe helyezte a párthangulatot”. (Oktatáspolitikai.)³⁷
- „Összességében tehát az informatika területén is látható és tapasztalható az új oktatási kormányzat legnagyobb hiányossága, hogy az eredményes oktatáspolitikához szükséges áttekintő látás helyett pontlátással rendelkezik.” (Oktatáspolitikai.)³⁸
- Az információs társadalomról szóló tanulmánynak már a fő címe is így szól: „Egy elvesztegetett év”, az egyik alcím pedig: „Az IHM egy éve – egy elvesztegetett esztendő”.³⁹

Komolyabb fenntartásaim vannak a Magyar Hírlap – immáron hagyományra vált – „bizonyítványosztásával” kapcsolatban. Nem azzal van problémám, hogy a politológusok „játszanak”, még azzal sem, hogy ezt nyilvánosan teszik, hanem, hogy a „játék” szervezői nem deklarálták – ez ugyanis szerintem az újság feladata lett volna –, hogy ezúttal mindenekelőtt magánemberként, jelentős mértékben a saját értékrendjüknek engedelmeskedve osztályoznak. (A szöveges értékelést persze a gon-

dolati fegyelmezetttség eltérő fokain végezték el.) E helyett a Magyar Hírlap felvezetése külön hangsúlyozza, hogy ezúttal a „szakemberek” osztályoznak: „A Medgyessy-kormány egyéves munkáját sokan, sokféleképpen értékelték. Mi ugyanazokra a szakértőkre hagyatkoztunk, akikre az elmúlt négy évben is. Nem akartunk találgatni, mert a számok – mint makacs dolgok – önmagukért beszélnek.” Ezután még kétszer hangsúlyozza, hogy itt „szakemberek” megítéléséről van szó.⁴⁰

A valóságban azonban az értékelésekre erősen rányomta a bélyegét a politológusok értékrendje, a legjobb kormányzati átlagot a „baloldali liberális” Lengyel László (3,8) és Kéri László-Petschnig Mária Zita (3,6) adták, középen állt a „centrista” Csizmadia Ervin (3,1), míg a legszigorúbb a „jobboldali” Debreczeni József volt (2,6). Ezek után kíváncsiságtól hajtva néztem vissza az Orbán-kormány előző évi értékelését, és „meglepődve” tapasztaltam, hogy a sorrend épp fordítottan alakult. 2002-ben (az egész négyéves ciklus átlagát tekintve) Lengyel és Kéri adták a leggyengébb jegyeket (2,6, illetve 2,9), Csizmadia maradt középen (és az átlag is éppúgy 3,1, mint a Medgyessy-kormány esetén), és ezúttal Debreczeni volt a legjóindulatúbb (3,4).⁴¹

Összegezvén az álláspontomat, két fő állításom van, melyek meggyőződéseim szerint nem mondanak ellent egymásnak, sőt kiegészítik egymást. Egyfelől meggyőződéseim, hogy minden közösségben szocializálódó és közösségben élő értelmiséginek – és persze nem kizárólag neki – kialakul egyfajta értékrendje, társadalom- és emberképe, történelemszemlélete, vannak különböző előítéletei, hitei, melyektől a társadalomtudós sem mentes, és tudósi szerepében sem képes ezektől teljesen elvonatkoztatni. Fontosnak tartom, hogy ez önreflektív módon tudatosuljon is benne, ne hitesse el se magával, se a közvéleménnyel, hogy ő „független szakemberként”, quasi Istenként minden – a világ, a társadalom, a történelem, az értékrendek – fölött és mindenén kívül áll. Másrészt azonban mégis minden erejével törekedjen arra – legalábbis amikor tudósi szerepében lép föl –, hogy személyiségének főntebb említett, szubjektív, értékeltetett elemeit, amennyire lehet, háttérbe szorítsa, törekedjen tehát a fegyelmezett, objektív gondolkodásra és a dolgok kívülről látására. Ha pedig nagyobb teret akar engedni értékrendjének, hitének, vízióinak, találja meg az ahhoz illő műfajokat, szerepeket, a tudósra jellemző gondolkodásmódot és habitust azonban nyilván akkor sem adhatja fel.

JEGYZETEK

- ¹ Szeretnék köszönetet mondani Schlett Istvánnak és Körösi Andrásnak a kéziratához fűzött megjegyzéseiért.
- ² Ígéretek sodrásában. Szerk.: Gászó Tibor, Giró-Szász András, Stumpf István. Századvég Kiadó 2003. 5. o.
- ³ Magyar Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal 2002. 59. o.
- ⁴ Heti Világgazdaság 2003. augusztus 30. 41. o.
- ⁵ Stumpf István: A XXI. század kihívása: A „jó kormányzás”. In: Magyarország politikai évkönyve 2002/1. Szerk.: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László 92. o.
- ⁶ Ígéretek sodrásában: i. m. 13. o.
- ⁷ Uo. 52. o.
- ⁸ Uo. 60–63. o.
- ⁹ Uo. 240. o.
- ¹⁰ Uo. 14–16. o.
- ¹¹ Uo. 12. o.
- ¹² www.terrorhaza.hu
- ¹³ Debreczeni József: „Publicisztikai politológia”: fából vaskarika. In: Politikatudományi Szemle 2000/1–2. 246–247. o.
- ¹⁴ Schlett István: Az elemzés és a vádirat. In: Politikatudományi Szemle 2003/1. 157–158. o.
- ¹⁵ Schlett István: A politikai gondolkodásról. In: Demokrácia és politikatudomány a XXI. században. Szerk.: Szabó Máté. Budapest Rejtjel Kiadó 2002. 13–40. o.
- ¹⁶ Körösi András: A vezérdemokrácia és az antik orátorok. Visszatérés az antik demokrácia politikafogalmához. In: Demokrácia és politikatudomány a XXI. században. Szerk.: Szabó Máté. Budapest Rejtjel Kiadó 2002. 59. o.
- ¹⁷ Kende Péter: Két magyar politikai közösség. In: Politikatudományi Szemle 2002/1–2. 127–128. o.
- ¹⁸ Schlett István: Az elemzés és a vádirat: i. m. 159. o.
- ¹⁹ Mannheim Károly: Ideológia és utópia. Atlantisz Kiadó 1996. (eredeti kiadás 1927) 214. o.
- ²⁰ Uo. 175–176. o.
- ²¹ Egon Matzner: Gunnar Myrdal – a laissez faire-en túl. In: Nagy közgazdászok az ókortól napjainkig. Kossuth Kiadó Budapest 1997. 156–159. o.
- ²² Kurt Leube: Ludwig von Mises – A veszélyes állam. In: Nagy közgazdászok az ókortól napjainkig. Kossuth Kiadó Budapest 1997. 78–81. o.
- ²³ Szabó Márton: A politikatudomány határai. In: Politikatudományi Szemle. 2001/1–2. 258. o.
- ²⁴ Tudom természetesen, hogy az abszolút szintézis, az axiómarendszerektől független, univerzális igazságok elérhetősége a XX. században a természettudományok legtöbbjénél is megkérdőjeleződött.
- ²⁵ Debreczeni: i. m. 250–251. o.
- ²⁶ Mannheim: i. m. 189–193. o.
- ²⁷ Szabó Márton: A politikatudomány határai. In: Politikatudományi Szemle 2001/1–2. 251–267. o. (különösen 258–263. o.).
- ²⁸ Ígéretek sodrásában: i. m. 5. o.
- ²⁹ Uo. 6. o.
- ³⁰ A kötet felettébb furcsa sajátossága, hogy nem tünteti fel külön az egyes tanulmányok szerzőit.
- ³¹ Ígéretek sodrásában: i. m. 11. o.
- ³² Uo. 25. o.
- ³³ Uo. 193. o.
- ³⁴ Uo. 212. o.

- ³⁵ Uo. 227. o.
- ³⁶ Uo. 235. o.
- ³⁷ Uo. 339. o.
- ³⁸ Uo. 357. o.
- ³⁹ Uo. 398. o.
- ⁴⁰ Magyar Hírlap 2003. május 24. 1. o. és 16–19. o.
- ⁴¹ Magyar Hírlap 2002. március 1. 11–13. o. Persze a nemzetközi szakirodalom sem mentes a hasonló szempontú, erősen normatív megközelítésektől. Épp a Politikatudományi Szemle közölte például Wolfgang Merkel egyébként igen alapos tanulmányát a nyugat-európai szociáldemokrácia jelenlegi négy márkás változatáról – angol, holland, francia, svéd –, melynek egy része ezen típusok „erős” és „gyenge” oldalait gyűjti, meglehetősen szubjektívizmussal, csokorba. (2001/1–2. 139–175. o.).